

Сходным образом и в английских письменных текстах, особенно в научном, самой частотной служебной частью речи являются предлоги, тогда как в УХТ наиболее употребительны артикли. В каждом типе текстов выстраивается своя иерархия служебных слов (в порядке убывания частоты употребления): в ПХТ – предлоги, союзы, артикли; в НТ – предлоги, артикли, союзы; в УХТ – артикли, союзы, предлоги. Замыкают ряд во всех типах текстов частицы.

В текстах одного жанра возможны межъязыковые различия в употреблении служебных слов: в бурятском, хакасском, китайском среди служебных слов лидируют частицы, в йоруба и русском – союзы.

Исчисление коэффициентов ранговой корреляции Спирмэна в разных типах текстов позволяет оценить степень текстовых различий по распределению частей речи. С наибольшей достоверностью зависимость распределения частей речи от характера текстов может быть показана на примере русского языка, так как в нем на материале текстов большого объема исследовались все три функциональные разновидности: разговорная речь, язык художественной литературы в устной и письменной форме и научный стиль.

Как и следовало ожидать, самый высокий коэффициент корреляции (+0,9) между устным и письменным художественными текстами, т. е. между текстами одной и той же функциональной разновидности языка. Ниже коэффициент корреляции обоих художественных текстов, особенно устного, с научным текстом (+0,73, +0,7). Еще ниже коэффициент корреляции обоих художественных текстов и научного с разговорной речью. При этом устанавливается следующая иерархия: разговорная речь обнаруживает среднюю существенную корреляцию с письменным художественным текстом (+0,52), малую с устным художественным текстом (+0,36) и низкую с научным текстом (+0,15). Итак, наибольшие различия в распределении частей речи наблюдаются между такими функциональными разновидностями языка, как разговорная речь и научный стиль.

Ясно, что квантитативная типология языков, удовлетворяющая требованиям адекватности исследуемому объекту, не может не учитывать указанные различия при анализе любого языка.

Источники и литература

1. Айюб Рима Сабе. Двойное членение частей речи в языках с развитым морфологическим строем (на материале арабского и русского языков): Дис. ... канд. филол. наук. – М., 2001. – 246 с.
2. Бада Медар Доминик. Соотношение звуковых и значащих единиц в языках с различным морфологическим строем: Дис. ... канд. филол. наук. – М., 1992. – 410 с.
3. Виноградов В. В. Проблемы русской стилистики. – М., 1981. – 320 с.
4. Говорушкина М.В. Морфемная структура слова в английском и русском языках в категориальном и типологическом аспектах: Дипломная работа. – М., 2004. – 126 с.
5. Гринберг Дж. Квантитативный подход к морфологической типологии языков // Новое в лингвистике. Вып. III. – М., 1963. – С. 60-94.
6. Иванова А. Г. Морфемная структура английского и бурятского слова в текстах разных функциональных стилей // Функциональная лингвистика. Итоги и перспективы. – Симферополь, 2002. – С. 87-89.
7. Иванова А. Г. Типологические особенности морфемного строения слова в китайском, английском и бурятском языках // Грамматические категории и единицы: синтагматический аспект. – Владимир, 2003. – С. 82-84.
8. Квантитативная типология языков Азии и Африки. – Л., 1982. – 331 с.
9. Кубрякова Е. С. Морфологическая структура слова в современных германских языках // Морфологическая структура слова в индоевропейских языках. – М., 1970. – С. 104-181.
10. Машуров Д. А. Соотношение морфемы, слога и фонемы в языках различных типов (на материале русского и уйгурского языков): Дипломная работа. – М., 1995. – 65 с.
11. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка. – М., 1970. – С. 376-413.
12. Попова Е. Н. Соотношение морфемы и слога в русском языке: Дис. ... канд. филол. наук. – М., 1990. – 272 с.
13. Русская разговорная речь. Тексты. – М., 1978. – 306 с.
14. Саркисян Л. В. Морфемное строение и звуковая форма английского и армянского слова в категориальном аспекте: Дис. ... канд. филол. наук. – М., 2001. – 370 с.
15. Черыкова Д. В. Морфемная и слоговая структура слова в русском и хакасском языках: Дис. ... магистра филологии. – М., 2001. – 91 с.

Зюзькіна Г. М.

МОРФОНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІМЕННИКІВ НА *-аж*

Питання збагачення мови іншомовними словами розглядається в багатьох дослідженнях, присвячених змінам в її лексичному складі. Серед них слід виділити роботи О. Потебні, І. Огієнка, С. Семчинського, Ю. Жлуктенка, Л. Лисиченко, О. Муромцевої, О. Ахманової, Ю. Сорокіна, Е. Хаугена, У. Вайнрайха. Значущість процесу запозичення іншомовної лексики в українську мову привернула увагу багатьох дослідників в останнє десятиріччя ХХ ст. Зокрема, освоєння іншомовних запозичень у наукових терміносистемах досліджують О. Лисенко, Г. Сергєєва; питання словотвірного освоєння запозичень є об'єктом вивчення С. Рижикової, Л. Чурсіної. Д. Мазурик, О. Стишов і О. Тодор розглядають запозичення слів як ефективний сучасний спосіб збагачення лексичного складу мови; лексико-семантичну рецепцію іншомовних слів в українській мові аналізує В. Симонок. Однак проблема морфонологічної адаптації слів з іншомовними основами, зокрема іменники на *-аж*, залишається актуальною, оскільки в українстиці відсутні системні дослідження про словотвірну морфонологію дериватів з іншомовними основами.

Мета статті – з'ясувати особливості процесу формування суфіксального статусу елемента *-аж*; розглянути проблеми членування слів на *-аж*; дати структурно-семантичну характеристику і визначити особливості словотвірної та морфонологічної адаптації запозичень даного типу.

Матеріалом дослідження слугують 114 похідних на *-аж* та їхні мотиватори, які отримано способом суцільного добору з «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (далі ВТС) та «Словника іншомовних слів».

Саме словотвірна та морфонологічна адаптація іншомовних слів, що знаходить вияв насамперед в утворенні системних словотвірних та мотиваційних відношень, як із питомими, так і з спільнокореневими одночасними або різночасними запозиченнями, є ознакою найбільш вдалої асиміляції в мові-реципієнті. Наслідком цього може бути розвиток у запозиченого слова похідності та членування різного ступеня в мові-реципієнті, при цьому структура слова може як збігатися, так і не збігатися зі структурою етимона в мові-джерелі.

Питання мотиваційних відношень та ступенів членування питомих та запозичених слів висвітлювались у працях О. А. Земської, В. М. Демченко, М. В. Панова, І. С. Улуханова, І. А. Ширшова, Н. А. Янко-Триницької та ін.

Усі словотвірні типи на **-аж** характеризуються як малопродуктивні, або ті що виявляють продуктивність у сфері спеціальної термінології.

М. М. Шанський у своїй праці «Очерки по русскому словообразованию» стверджує, що одним із важливіших принципів розгляду слів на **-аж** (та аналогічних) є «неправомірність перенесення в словотвірну систему однієї мови зв'язків та співвідношень, які існували або існують між словами в іншій мові» [6, с. 87].

Запозичені морфеми виділяються внаслідок входження в мову двох або більше структурно зіставлених запозичених слів: **вант-ага, вант-аж, план-аж, плант-ація, квоет-аж, квоет-ація, репорт-ер, репорт-аж**. Значна кількість таких морфем продовжує існувати в запозичених словах.

Щодо походження похідних на **-аж**, то необхідно зазначити, що вони запозичені з різних європейських мов, переважно на початку ХХ століття.

Механізм становлення суфікса пов'язується з накопиченням певної кількості слів: формант **-аж** виділився в групі однорідних слів з подібною структурою, що накопичилися до початку ХХ століття. У цей час він стає показником певних граматичних і лексичних значень цілих груп слів.

Іменники з елементом **-аж** розглядаються та описуються в складі умовних груп у залежності від їх семантики, але не всі групи займають однакове місце в формуванні та становленні форманта **-аж**. У різних групах **-аж** можна кваліфікувати по-різному – від простого формального лінійного відрізка в складі кореня до суфіксальної морфеми. Прийняте в даному дослідженні визначення суфіксального статусу елемента **-аж** – комплексне (формально-функціональне). При цьому враховувалися: 1) дистрибутивні характеристики елемента (лімітована позиція в основі); 2) неможливість самостійного функціонування в якості окремої словникової одиниці; 3) функціональні особливості – семантична та граматична індикація лексико-семантичного розряду.

Надаючи **-аж** суфіксального статусу, необхідно зазначити, що існують групи слів, в яких членування не має однозначного характеру: **багаж, гараж, тираж, фураж**, оскільки слово, що не сприймається носіями мови як твірне, ще не членується на морфеми.

Слова з **-аж** мають різний ступінь членування. У мовознавчій літературі вже відома спроба встановлення ступенів членування морфем у слові. Так, М. В. Панов подає шкалу членування з шести позицій:

- 1) *льотчик (літати)*;
- 2) *пастух (пасу та інші суфікси зі значенням особи -тель, -щик)*;
- 3) *стеклярус (рос. стекло, немає синонімічних суфіксів)*;
- 4) *буженина (немає спільнокореневих, але є слова із суфіксом -ин-: конина, осетрина)*;
- 5) *малина* – тип калина, журавлина, корені яких існують тільки в поєднанні з **-ин-**; б) *кочегар, кочерга* (ні **-гар**, ні **-ра** в значенні суфіксів не зустрічаються) [3]. На нашу думку, 4 і 5 позиції не можуть вважатися правильними, оскільки вони ґрунтуються на визнанні унікального кореня, який встановлюється після виділення суфікса за принципом залишку, як це в свій час робив О. І. Смирницький [4, с. 255].

Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська вказують на те, що такий розподіл слів як і наявність унікальних коренів можливі, вони виділяють «суфікс з чітко окресленою категорійно-класифікаційною семантикою навіть, якщо основа слова, яка залишається після його виділення не повторюється в інших словах: нейлон, капрон» [2, с. 63]. На нашу думку, для вичленування кореня треба мати щонайменше ще одне слово з таким же коренем, вільним або зв'язаним.

Таким чином, ступінь членування слова залежить від характеристики кореня слова (вільний або зв'язаний) та регулярності чи нерегулярності афікса.

У сучасній мовознавчій літературі суфікс **-аж** називають «суфіксоїдом, а запозичення з ним непохідними одиницями з подільними основами» [2, с. 108] та пропонує виділити наступні «етапи їхньої адаптації»: 1) виділення в запозичених словах спільного кореня і набуття після кореневими елементами статусу суфіксоїдів – це етап набуття словом достатньої подільності, а саме повторюваності кореня; 2) набуття запозиченням повної подільності не лише кореня, але й суфіксоїда й перетворення останнього на суфікс» [Там само]. Таким чином, у мовознавчій літературі виділяють такі способи функціонування кінцевих елементів у запозиченнях: 1) складник неподільної основи (**каботаж, вернісаж, міраж**); 2) непродуктивний суфіксоїд (**картонаж**); 3) продуктивний суфіксоїд (**арбітаж, пілотаж, метраж**) [2, с. 114].

Г. П. Циганенко виділяє три значення суфікса **-аж**: 1) абстрактна дія: **інструктаж, монтаж**; 2) поняття збірного характеру: **арбітаж, типаж, картонаж**; 3) сукупність того, що названо мотивуючим словом: **метраж, вольтаж** [5, с. 52].

Характерно, що слова зі значенням «носії процесуальної ознаки» мотивуються дієсловами з інфінітивною основою на **-ува-**: **інструкт-увати – інструкт-аж, трен-увати – трен-аж, пілот-увати – пілот-аж**.

Структурна схема віддієслівних похідних на **-аж** така: дієслівна основа на **-увати** + суфікс **-аж** = іменник на **-аж** (**дренувати – дренаж, монтувати – монтаж; продати – продаж; перепродати – перепродаж**). Морфонологічні зміни, що відбуваються при цьому становлять усичення дієслівної фінали і переміщення наголосу з дієслівного суфікса на формант **-аж** або на кореневу морфему, або ж постійний наголос, коли позиція наголосу не змінюється.

Похідні на **-аж** зі значенням «носії предметної ознаки» мотивуються іменниками, позначають: 1) назви занять особи, названої мотиватором: **арбітаж, бракераж, компаньйонаж**; 2) назви понять, що виявляються в наявності одиниці виміру: **літраж, метраж, кілометраж, тоннаж, вольтаж, ампераж**; 3) назви речовин або сукупність предметів, що характеризуються відношенням до явища, особи, матеріалу: **типаж, етикетаж, картонаж**.

Структурна схема відіменникових похідних на **-аж** така: іменникова основа + суфікс **-аж** = іменник на **-аж** (**арбітр – арбітраж, літр – літраж**). Морфонологічні зміни, що відбуваються при цьому становлять переміщення наголосу з твірної основи іменника на формант **-аж**.

Словотвірний тип похідних на **-аж** належить до малопродуктивних або виявляє продуктивність в сфері спеціальної термінології.

Слід зазначити, що, коли в мові з'являється ряд іншомовних слів, в структурі та семантиці яких можна помітити деяку подібність, виникають умови для морфемного аналізу цих слів в рамках словотвірної системи мови, що їх запозичує. Таким чином, вже можна допустити вичленювання суфікса **-аж** у наступних словах:

1) *ажіо* – *ажіо-т-аж*; *трико* – *трико-т-аж* (класифікуємо **-т-** як запозичений інтерфікс, аналогічно: *арго-т-изм*);

2) *плант-аж* – *плант-ація*; *вітр-аж* – *вітр-ина* – *вітр-ифікація*; *вант-ага* – *вант-аж* (виділяємо ці морфеми, що виключають одна одну).

Навіть слово *віраж* у своєму другому значенні: «хімічний розчин, в якому промивають відбитий фотознімок, для надання бажаного забарвлення» [ВТС, с. 189] можна поділити на морфеми, ставлячи його в один ряд зі словом *вірувати*: «фарбування фотографічних зображень» [Там само]: *вір-аж* – *вір-ування*.

Похідні на **-аж** позначають: 1) назви предметної дії: *дубляж*, *зондаж*, *інструктаж*, *монтаж*, *продаж*, *розпродаж*; 2) назви на позначення понять, що виявляються в наявності одиниць виміру: *кілометраж*, *вольтаж*, *літраж*; 3) назви збірних понять: *картонаж*, *типаж*; 4) назви на позначення процесів: *пикетаж*, *татуаж*, *ажіотаж*; 5) назви на позначення особи (*персонаж*) або конкретного предмета (*сінаж*, *трикотаж*).

Аналіз морфонологічних особливостей іменників на **-аж** дає можливість зробити висновки, що позиція суфікса в кінці слова, після кореня, зумовлює можливий фонетичний вплив на кінцеву фонему кореневої морфеми. Характерно, що за фонемною структурою **-аж** являю собою двошлаломорфну морфему, аломорфами якої виступає **-аж** (*зондаж*, *картонаж*, *патронаж*); **-яж** (*камуфляж*, *дубляж*). Аломорф **-яж** займає позицію після кореневої передньоязикової сонорної щільної приголосної /л/.

Необхідно зазначити, що в сучасній українській мові для вираження активної незавершеної дії частіше використовується питомий український суфікс **-ни/ї/-**, «який є функціональним аналогом **-аж**: *трен-аж* – *тренування*, *цемент-аж* – *цементування*. Граматична сполучуваність суфікса **-ни/ї/-** має вищий ступінь, не регламентована іншомовними основами й характеризується стилістичною сумісністю» [1, с. 115].

Таким чином, процес формування суфіксального статусу елемента **-аж** дає можливість дослідити словотвірну і морфонологічну адаптацію іншомовних слів, що знаходять вияв насамперед в утворенні системних словотвірних та мотиваційних відношень із питомими та спільнокореновими запозиченнями.

Вивчення морфонологічних особливостей іменників на **-аж** дає можливість вивести морфонологічні моделі для віддіслівних і відіменникових похідних і сформулювати морфонологічні правила.

Умовні скорочення

ВТС – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) /Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпін: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

Джерела і література

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г. Морфеміка української мови. – К.: Наук. думка, 1987. – 214 с.
2. Клименко Н. Ф., Карпіловська С. А. Словотвірна морфеміка сучасної української мови. – К., 1998. – 162 с.
3. Панов М. В. Русский язык и советское общество. Словообразование современного русского языка. – М.: Наука, 1968. – С. 214-216.
4. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. – М.: Изд-во лит-ры иностр. яз., 1956. – 178 с.
5. Циганенко Г. П. Словарь служебных морфем русского языка. – К.: Рад. шк., 1982. – 240 с.
6. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1968. – 310 с.

Іванова К. А.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ І ЕМПАТІЯ ЯК СПЕЦИФІЧНІ РИСИ КОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ МІЖКУЛЬТУРНОГО ДИСКУСУ

Велике методологічне значення для з'ясування особливостей міжкультурної комунікації представників різних націй мають категорії «толерантність» і «емпатія». *Толерантність* (від лат. *tolerantia* – терпіння) ми розуміємо як терпимість до іншого роду поглядів, вдач і звичок. Зрозуміло, що толерантність необхідна стосовно особливостей різних народів, націй і релігій. Вона є ознакою впевненості в собі й усвідомлення надійності власних позицій, ознакою відкритої для всіх ідейної течії, що не боїться порівняння з іншими точками зору і не уникає духовної конкуренції.

Здатність уявити себе на місці іншої людини і зрозуміти її почуття, бажання, ідеї і вчинки визначається категорією «емпатія». Використання емпатії є важливою частиною методів *психологічного* консультування, запропонованих американським психологом Карлом Роджерсом [1, с. 293].

Одне з найбільших досягнень цивілізації поже'язано з умінням знаходити контакт між представниками всіляких культурних світів.

Одна справа – мати представлення про іншу культуру, знати її мову (у широкому значенні вміщуючу всю систему символів і символічних дій) і інша справа – спробувати зрозуміти інший світ і визнати всі наслідки усвідомлення факту універсальності людської природи, що виявляється в створенні різних унікальних культур із власним поглядом на світ, з особливими традиціями і ритуалами, зі своїми цінностями.

У свідомості і психіці людини існує сильна тенденція до опору можливому впливу з боку іншої культури, і ця тенденція найяскравіше виявляється в етнічних культурах, характерних для традиційного суспільства. Ця ж тенденція виявляється й у національних культурах, характерних для суспільств Нового часу. Досягнення міжкультурного розуміння і крос-культурного співпереживання вимагає великої психологічної перебудови і припускає наявність особливих методів проникнення в сили опору «іншим» культурним впливам, що мають у психіці людей.

Людям, що попадають в інший культурний світ, потрібні роки для того, щоб освоїтися в «новому» для них символічному просторі. При цьому кращу пристосованість демонструють індивіди, які представляють ті